

З історії фінансового управління в Гетьманщині в другій половині XVII – останній третині XVIII ст.

Фицик Л.А., к.і.н., доцент
Уманський національний університет садівництва

Реформування фінансової системи слід визнати одним з ключових завдань, без вирішення якого неможливо розбудувати економіку сучасної європейської України. Поглиблене вивчення та дослідження історичних етапів формування, функціонування та розвитку системи оподаткування є доцільним з огляду на необхідність дослідження історичних чинників і теоретичних джерел сучасної фінансової науки.

Внаслідок національно-визвольної війни (1648-1654 рр.) українського народу проти польського панування постала Українська козацька держава - Гетьманщина, із власним державним апаратом, у тому числі й фінансовим. Фінансові повноваження зосереджувалися в руках гетьмана, котрий відав державними фінансами ("військовим скарбом"), встановлював і контролював статті доходів та видатків бюджету, різні види податкових платежів або звільняв від них. У другій половині XVII - на початку XVIII ст. населення Гетьманщини сплачувало значну кількість різноманітних податків, що йшли до гетьманського скарбу й розподілялись на адміністрацію гетьмана, військо та озброєння.

Від сплати оброків звільнялись генеральна, полкова та сотенна старшина, військові товариші та значкові козаки, тому що всі вони несли військову службу й у зв'язку із цим мали таку пільгу. Населення сплачувало на користь війська податок з диму, митні та орендні збори, податок із промислів, ремесла, землеробства. Також існували різноманітні ярмаркові та торговельні збори місцевого характеру, частина з яких надходила до військової скарбниці, частина на утримання міської адміністрації.

Вище управління державними фінансами («військовим скарбом») здійснював гетьман, зокрема він контролював витрати, призначав спеціальних збирачів податків, розпочав карбування власної монети.

У цей час нараховувалося чимало загальних і спеціальних податків. У вітчизняній історіографії відомий перелік податків, які збиралися на Лівобережжі після Визвольної війни, складений у 1722 р. за дорученням Петра I гетьманською канцелярією. До нього увійшли: податки з різників, винокурів, калачниць та інших ремісників; з воскобоень, солодовень і броварень; з винокурних казанів, пасік і бортних дерев; ступних і фоллошних кіл млинів; ратушних корчем і відкупних дворів; торгових місць і ратушних комор, з різницьких комор і рибних ловель, за продані на торгах сіль, хліб, рибу, волоське вино, брагу та інші дрібні товари; «ярмаркове» з купецьких підвід; «повідне» з виведеної на продаж худоби; «покуховне» з вивезених на продаж горілки і дьогтю; «скатне» з продаваних оптом горілки і дьогтю; «відкупне», «поківшове» і «повідерне» з «скатної» горілки; «скапщина» (за приготування пива); «вагове» з продаваних на пуди товарів; пютонова десятина; «перевізне» через ріки; «стація» (натуральний податок на утримання війська); грошовий чинш; «куничне» з весіль тощо. Населення також окремо оподатковувалося на утримання полкового, сотенного уряду та органів станового самоврядування.

Така складна система податків не мала відповідного організаційного забезпечення, що свідчило про недостатність і нерозвиненість апарату управління державними

фінансами в Гетьманщині. Ця фінансова система мала громіздку й недостатньо упорядковану структуру. Податки і збори справлялися як у грошовій, так і натуральній формі. Часто вони поширювалися лише на певні групи населення; сама система оподаткування була нестабільною; існувало багато зборів, які мали місцевий характер і встановлювалися полковими, міськими і навіть сотенними управліннями.

Організаційно-технічні функції з адміністрування податкової справи, яка була серцевиною фінансово-управлінської діяльності на Гетьманщині, здійснювали виборні полкові й сотенні збирачі («зборщики») і рахівники («щетчики»). Вони обиралися у кожному грудні на наступний рік. Визначених штатів не було.

Українська система управління фінансами до завершення послідовних організаційно-правових уніфікаторських заходів царату в останній чверті XVIII ст. стабільністю не відзначалася. Єдиного по всій території фінансового обліку не велося. Незважаючи на те, що у полках складалися фінансові звіти (так звані «ведення») про прибутки і витрати полкової казни, полковники часто-густо фактично безконтрольно витрачали полкові кошти. Непоодинокими були й факти хабарництва полкової старшини, зокрема за безпідставне зниження ставок тих чи інших податків чи звільнення від них. На українських землях склалася власна, відмінна від московських правових традицій система непрямого оподаткування і його регламентації. Про низку непрямих податків («покуховне», «скатне», «поківшове», «повідерне» тощо), що збиралися в Гетьманщині, вже згадувалося. Основними надходженнями тут були кошти з оренд. Зважаючи на їх тогочасний правовий режим, можемо (з певними застереженнями) віднести ці збори до податкових, оскільки орендувалося не стільки майно держави, скільки певні функції, належні до її компетенції. Щорічні надходження від оренд до гетьманського скарбу сягали 100 тис. золотих. Ратушні та церковні податки складали окрему групу та не змішувалися з військовими. Усі ці збори були нерівномірними, адже їх розміри залежали від місцевих умов і звичаїв.

Таким чином, значний вплив на формування системи державних фінансів Гетьманщини у XVII - XVIII ст. мали різноманітні форми стягнення податків, що надходили до військової скарбниці та місцевих органів влади.